

Szent Szövetségben voltaképpen egy európai egységszervezetet szeretett volna látni, de az nem valósult meg. Bodnár Erzsébet is elutasítja azt a legendát, hogy Sándor valójában nem is halt meg 1825-ben, hanem Fjodor Kuzmics néven 1861-ig élt

Szibériában sztarecként, vagyis szerzetesként. Ide sorolható még a 19. század első felének művelődésügyét bemutató tanulmány. A későbbiek a társadalmi mozgalmak egyes kérdéseit járják körül, a dekabrista felkelés ábrázolását az 1830–40-es évek történelmi regényeiben, meg a szlavofilek és narodnyikok egyes problémáit. (Mihajlovszkij volt a szerző egyetemi diszsertációjának hőse.) Az utolsó tanulmány, mintegy lezárásként a krími háború diplomáciai eseménytörténetét idézi fel. Mint említettük, magyar szerzők egyetemes történelmi tárgyú munkái nagyon ritkán jelennek meg, ezért is kell örülni Bodnár Erzsébet tudományos kutatásainak. (*Bodnár Erzsébet: Oroszország a 18–19. században. Tanulmányok. Hungarovox, Budapest, 2000. 157 o.*)

Niederhauser Emil

ERDÉLY A KERESZTÉNY MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN

Tanulmányok

Benkő Samu, az EME elnöke, előszavában megírja, hogy a tanulmányokat a magyar millennium kapcsán írták, és a szándék az, hogy bemutassák Erdély beillesztését a keresztény magyar állam kereteibe. A tanulmányok egyszerre foglalkoznak nyelvészettel, régészettel, középkori oklevelekkel, állam- és egyházszervezéssel. Irányultságuk sokféle, de egy dolog nyilvánvaló: be akarják bizonyítani, hogy Erdély a magyarok bejövetelétől kezdve beilleszkedik az új államba.

Benkő Loránd Észrevételek Erdély déli részeinek korai Árpád-kori történetéhez című tanulmánya a Viaskodás romantikus látomásokkal alcímet viseli. Milyen romantikus látomásokról van szó? Nem kétséges, hogy mindenekelőtt Anonymusról, aki úgy látszik, nemcsak a román, hanem egyes magyar történetírók számára is kiinduló forrás. Bevezetésében elmondja, hogy a történelmi nyelvtudomány milyen területeket vizsgál, s ezen belül szól a tulajdonnevekről,

a víz- és helynevekről és értelmezésükről. Elismeréssel említi a régi nyelvészek vizsgálatait és szól Györffy György, Makkai László és Kristó Gyula későbbi munkásságáról.

Az első kérdés, amivel foglalkozik a *Gyulák* és a *gyulák*, tehát a tulajdon- és a szolgálati nevek közötti különbség. A *gyulák* egész Magyarországon elterjedt név, tehát nem feltétlenül függ össze a *Gyulák*-nak nevezett erdélyi törzsfőnökkel. Igyekeznek megkülönböztetni a törzsfőnök Gyulákat, és a krónikák alapján elmondani történetüket. A *Gyulák* Benkő szerint „főrangú, nagyhatalmi személyek”. Megjegyzi, hogy Belgrád, a magyar Fehérvár, nevét valószínűleg a Kán nemzetségbeli *Gyulák*-tól lehet származtatni. A többi Anonymus által említett tulajdonnévről (tehát Töhötöm, Harka, Zsombor) kideríti, hogy a krónikáiról szüleményei.

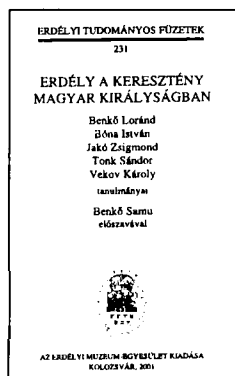
Magát az Erdély (Erdő+elve) szót másféleképpen magyarázza, mint más történetírók, tehát nem nyugatról, hanem keletről

nézve. Fontos a tanulmánynak az a megállapítása, hogy a betelepülő magyarság Erdélyben két részre oszlott. Az észak-erdélyi magyarság feltehetőleg nyugatról jött, a dél-erdélyi viszont a Kárpátokon keresztül. Közéjük ékelődik a székelység, amelyet fegyveres erőként különböző helyekre telepítettek. „A történeti nyelvöldrajz tanúsága szerint – írja – Erdély magyar lakosságának három nagy nyelvi-, nyelvjárási csoportját lehet megkülönböztetni”, a székelységet, az északi és a déli magyarságot, melyeknek azonban csak nyelvjárási sajátosságai vannak. A déli nyelvtípus központi területe a Maros középső, a Küküllők középső és részben az Aranyos alsó folyásának környéke, tehát az a terület, amelyen a *Gyulák* uralkodtak. Ezt a területet a magyar helynévanyaggal lehet meghatározni. Ismerteti az idekapcsolódó tulajdonneveket, természetesen csak a XIII. századtól kezdve. Különösen érdekes a *sajtos* név eredete, amely *sóvágót* jelent, és amelyhez helynevek is kapcsolódnak. Bebizonyítja, hogy az Anonymus által említett Belyelőd, Kalán, Vlád, Kean nevek a Névtelen szerző kitalálásai, talán az egyik történelmi személy, Ajton, ugyanis a törökben aranyat jelent.

Miután nincs jegyzetanyag, a külső szemlélőnek nehéz megállapítani, hogy a szerző kivel vitatkozik. Feltehető, hogy Györffyvel, Makkaival, Kristóval. Reméljük, hogy az újabb kiadásban a hivatkozások is szerepelnek, s így képet kapunk arról, hogy mi újat hozott Benkő nyelvészeti tanulmánya, és mivel változik meg történelmi képünk a korabeli Erdély magyarságának helyzetéről.

Bóna István Erdély a magyar honfoglalás és államalapítás korában című régészeti áttekintésében meghatározza vitapartnereit. Vitatkozik Makkai Lászlóval, akivel már előbb Erdély története kapcsán ellentétbe került. Makkai ugyanis Anonymusra, tehát a krónikáiróra hivatkozva Erdély magyarságának nyugatról történő beköltözéséről szól. Bóna régészeti következtetések alapján a keleti letelepedést állítja. Mint az Erdély története főszerkesztője az ellentétet fenntartottam, tudomásul véve a kötetben belül a véleménykülönbséget. Vitatkozik K. Horedt-tel, aki (részben Romániában, részben kimenetele

után Németországban) fenntartotta azt a véleményét, hogy a magyarok a Meszesikapun jöttek be Erdélybe. A szerző bemutatja az erdélyi régészeti kutatások történetét, elmondja, hogy sok leletet a román kutatók nem akartak, vagy nem tudtak meghatározni. Ők ugyanis egyes esetekben dák, más esetekben ún. köznépi (tehát meg nem határozott) jelleget tulajdonítanak a leleteknek, amelyek legtöbbször magyar eredetűek. A magyarok nem a Horedt által említett 950 után jöttek be Erdélybe, hanem keletről jutottak be, s erre különösen a kereszténység előtti temetkezési helyek utalnak. Bemutatja a kolozsvári Zápolya-utcai és más kutatási eredményeket, és részletesen szól Apullumról és az ottani leletekről. Ismerteti az egyházi központ kialakulását, és a korai egyházi építészetet. A nemrég elhunyt szerző a tanulmányhoz részletes bibliográfiát közöl.

Jakó Zsigmond Az erdélyi püspökség középkori birtokairól írt tanulmányt, amelyben megkülönbözteti a püspöki és a káptalani birtokokat. Forrásai tatárjárás utáni időkből valók, de kiterjednek a XVI. század végéig. 1270-től kezdve ismerteti Péter püspök új birtokszerzéseit, majd ugyanezt teszi a XIV. század közepén Szécsi András és utóda, Domokos esetében. A függelékben közli az 1552-ben készült összeállítást, amely nemcsak a birtokokat, a tárgyakat, hanem az ezekhez kapcsolódó pénzüsségeket is kimutatja.

Tonk Sándor Erdély integrálódása a középkori magyar államba című tanulmá-

nyában Bibó Istvánból kiindulva szól a kereszténység felvételének következményeiről. A szerző maga is elismeri, hogy szerény a korból fennmaradt írott források száma, tehát nehéz értelmezni azokat. A XIV. században mutatja be Brassó, Beszterce, Fehér, Kolozs, Doboka, Küküllő és Hunyad megye letelepedési helyeit és helyneveit. (Kár, hogy a rosszul reprodukált térképeken ezeket nem lehet megkülönböztetni.) Feltételezi, régészeti leletek alapján, hogy a város Kolozsmonostorban épült fel, magát Kolozsvárt *villa*-nak, tehát *falunak* nevezik.

Végül *Vekov Károly* A keresztény egyházszervezés kezdetei Erdélyben című rövid tanulmányában foglalkozik a bizánci kereszténység megjelenésével, és megemlí-

ti, hogy 948-ban Bulcsu horka megtért, és ezzel kapcsolatban ismerteti a *Gyulák* történetét. Míg Benkő Loránd Kean-t anonymusi „hősnek” tartja, a szerző őt Kalán néven elfogadja. Végül megemlíti, hogy 1003. és 1009 között került sor a gyulafehérvári püspökség létrehozására.

A szóban forgó tanulmányok sok szempontból új fényt vetnek a magyarok Erdélybe való betelepítésére, és módosítják a régebbi felfogásokat. Úgy hiszem, érdemes lesz vitázni velük. (*Erdélyi Tudományos Füzetek* 231. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 2001, 135 o.)

Köpeczi Béla

Büky László:

EGY VERS SZÓHASZNÁLATI HÁTTERE

A kötet szerzője, a Szegedi Tudományegyetem magyar nyelvészeti tanszékének vezetője idestova három évtizede foglalkozik Füst Milán költői nyelvével, sőt magával azzal a verssel is, amely ennek a monográfiának a tárgya. 1972-ben, a magyar nyelvészek II. nemzetközi kongresszusán (éppen Szegeden) erről tartotta előadását (in: *Jelentés tan és stilisztika*. Nyelvudományi Értekezések 83. sz., Akadémiai Kiadó, Budapest 1974. 105–108), majd 1989-ben kiadott *Képalpítás és képrendszer Füst Milán és Karinthy Frigyes költői nyelvében* című könyvében tíz kulcsszó alapján elemezte Füst Milán költői nyelvhasználatát (Karinthy lírája ebben a vizsgálatban jobbra csak „kontrollanyagul” szolgált).

„A költészet szavakból áll” – idézi Büky László Christopher Caudwelltől a triviális, mégis sokszor figyelmen kívül hagyott igazságot (8). Pontosabban: féligazságot, mert a költészet, mint ezt maga a szerző is megállapítja, nemcsak szavakból áll, hanem kisebb és nagyobb egységekből (hangokból, szótagokból, szó szerkezetekből stb.) is. S nem is annyira maguk a szavak a fontosak, hanem az a mód, ahogyan a szövegbe beépülnek, ahogyan összekapcsolódnak és ezáltal hatnak egymásra. Büky László

kutatásai elsősorban ennek a szövegbe és szöveggé épülésnek a mikéntjére irányulnak.

A vizsgálati módszer lényegében nem különbözik attól, melyet a szerző az előző könyvében alkalmazott. Az elsődleges cél „a nyelvi anyag” (Füst Milán költeménye) egy-egy szavához tartozó szóhasználati háttér feltárása. A versbeli szóhasználat háttérét az adott szónak Füst Milán költészetében való összes többi előfordulása alkotja. Ezeket a konkordanciákat gyűjti össze és tekinti át Büky László, mégpedig A magyar nyelv értelmező szótára által megadott jelentések és jelentésárnyalatok szerint csoportosítva. Vagyis a szerző épp fordítva jár el, mint egy írói szótár szerkesztője: nem a korpusz alapján állapítja meg az adott szó jelentésstruktúráját, hanem azt mutatja be, hogyan valósulnak meg a szó köznyelvi jelentései és jelentésárnyalatai a költő nyelvi tevékenységében. Ehhez a vizsgálódáshoz ideális munkaeszköz a hétkötetes értelmező szótár, egyrészt azért, mert ugyanannak a korszaknak a nyelvhasználatát tükrözi, amelyben Füst Milán alkotott, másrészt pedig azért, mert jelentésmegadásai rendkívül árnyaltak, aprólékosak. Tegyük hozzá, hogy Büky László figyelme kiterjed a *Szellemek utcája* egy-egy szavának rokon